

KS. JAN WAL

LEKSYKON TEOLOGII PASTORALNEJ ZWORNIKIEM WIEDZY PASTORALNEJ

Określenie „zwornik” według *Słownika języka polskiego* ma podwójne znaczenie: w architekturze oznacza „konstrukcyjne zamknięcie sklepienia lub łuku, zwykle zdobione”, natomiast w sensie ogólnym – „klucz” do czegoś lub do zrozumienia czegoś¹ *Leksykon teologii pastoralnej* jest zwornikiem wiedzy pastoralnej w obu tych znaczeniach. Stanowi on niejako trzeci tom wydanego na przestrzeni lat 2000-2002 pod redakcją ks. prof. dr. hab. Ryszarda Kamińskiego podręcznika teologii pastoralnej, zatytułowanego po prostu *Teologia pastoralna*. W 2000 r. ukazał się w Lublinie tom 1: *Teologia pastoralna fundamentalna* (ss. 450), a w 2002 r. tom 2: *Teologia pastoralna szczegółowa* (ss. 660) owego podręcznika. *Leksykon teologii pastoralnej* jest także kluczem otwierającym drzwi do skarbcza wiedzy pastoralnej, pozwala zapoznać się nie tylko z podstawowymi pojęciami, ale także z najważniejszymi zagadnieniami wchodzącymi w zakres tej dyscypliny teologicznej.

1. PRÓBA UJEDNOLICENIA ZAGADNIEŃ PASTORALNYCH

Teologia pastoralna jest chyba jedyną dyscypliną wiedzy teologicznej, której przedmiot definiuje papież Jan Paweł II. W adhortacji apostolskiej *Pastores dabo vobis* pisze: „Konieczne jest zatem studium określonej dyscypliny teologicznej – *teologii pastoralnej*, czyli *praktycznej*, będącej nauką refleksją o codziennym wzrastaniu Kościoła, w mocy Ducha Świętego, w kontekście historii, a więc o Kościele jako ‘powszechnym sakra-

Ks. prof. dr. hab. JAN WAL – kierownik Katedry Teologii Pastoralnej Ogólnej w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie; adres do korespondencji: ul. Kanonicza 20/4, 31-002 Kraków; e-mail: joanneswal@poczta.onet.pl

¹ *Słownik języka polskiego*. Red. M. Szymczak. T. 3: R-Ż. Warszawa 1981 s. 1075 kol. 1.

mencie zbawienia', jako znaku i żywym narzędziu zbawienia Jezusa Chrystusa, działającym przez słowo, sakramenty i posługę miłości" (PDV 57). Papież dodaje: „Teologia pastoralna nie jest tylko umiejętnością, zespołem wskazań, doświadczeń i metod. Ma status pełnoprawnej dyscypliny teologicznej, ponieważ czerpie z wiary zasady i kryteria działalności duszpasterskiej Kościoła w historii; Kościoła, który 'rodzi' każdego dnia Kościół, jak to trafnie ujmuje św. Beda Czcigodny: *'Nam et Ecclesia quotidie gignit Ecclesiam'* Wśród tych zasad i kryteriów szczególnie ważne miejsce zajmuje ewangeliczne rozeznanie sytuacji społeczno-kulturalnej i kościelnej w której prowadzona jest działalność duszpasterska" (PDV 57). Jan Paweł II zwraca także uwagę na konieczność weryfikacji wiedzy pastoralnej poprzez praktyki duszpasterskie. Ponieważ teologia pastoralna mówi o samobudowaniu Kościoła, Papież podkreśla, że Kościół należy pojmować jako: *mysterium* (tajemnicę), *communio* (wspólnotę) i *missio* (misję, komunikację [*communicatio*]) (por. PDV 59).

Leksykon teologii pastoralnej, idąc po linii podręcznika, posługuje się nazwą „teologia pastoralna”, a nie „teologia praktyczna”, która jest bardziej upowszechniona na Zachodzie. Wielu teologów na gruncie polskim jest zdania, że nazwa „teologia praktyczna” bardziej odpowiada temu rodzajowi wiedzy teologicznej. Wystarczy na tym miejscu wymienić takie nazwiska i autorytety naukowe, jak: ks. abp prof. dr hab. Kazimierz Majdański, ks. prof. dr hab. Ryszard Kamiński, ks. prof. dr hab. Bronisław Mierzwiński, ks. prof. dr hab. Adam Przybecki czy ks. prof. dr hab. Andrzej Zuberbier. Ks. prof. dr hab. Bronisław Mierzwiński, chociaż opowiada się za określeniem „teologia praktyczna”, jako bardziej zasadnym, przyznaje jednak, że „jeśli chodzi o nazwę w polskiej teologii zdecydowanie dominuje tradycyjne określenie teologia pastoralna”² O przyjęciu na gruncie polskim nazwy „teologia pastoralna” zdaje się decydować nie tylko jej upowszechnienie, ale także odcięcie nazwy „teologia pasterska”, „teologia pastoralna” od klerykalnego rodowodu, jakiego dokonał Jan Paweł II we wspomnianej wcześniej adhortacji. Papież podkreśla, że formacja duszpasterska zasadza się na przygotowaniu do „[...] udziału w miłości Chrystusa Dobrego Pasterza” (PDV 57).

Już Sobór Watykański II zerwał z tradycyjnym podziałem członków Kościoła na „Kościół nauczający” i „Kościół słuchający”, przypominając, że cały Kościół, chociaż na różne sposoby, jest „Kościółem nauczającym”

² B. Mierzwiński. *Teologia pastoralna czy teologia praktyczna. Spór o nazwę czy o koncepcję?* „Warszawskie Studia Pastoralne” 1:2005 nr 1 s. 2.

i „Kościołem nauczającym, słuchającym, uczącym się” W powyższym kontekście także wierni świeccy na mocy powszechnego kapłaństwa prowadzą duszpasterstwo. Takie soborowe wyczucie spraw miał Kościół obszaru języka niemieckiego, nazywając angażujące się w duszpasterstwo osoby świeckie mianem *Pastoralassistent*.

Jeśli w oficjalnym nauczaniu Kościoła w odniesieniu do świeckich nie mówi się o ich duszpasterstwie (choć nazwa ta teologicznie jest zasadna, bo każdy chrześcijanin ma obowiązek naśladowania Chrystusa Dobrego Pasterza w Jego miłości do ludzi), tylko raczej o apostołacie, czyni się tak dlatego, aby nie potęgować jeszcze niebezpieczeństwa, które pojawiło się w Kościele posoborowym, określanego mianem „klerykalizacji laikatu” To właśnie z racji tego niebezpieczeństwa opublikowana 15 sierpnia 1997 r. *Instrukcja o niektórych kwestiach dotyczących współpracy wiernych świeckich w ministerialnej posłudze kapłanów* podkreśla, że o pełnieniu niektórych posług w Kościele przez kapłanów decyduje „nieomylna doktryna teologiczna”, a nie racje psychologiczne czy socjologiczne, oraz „odwieczna praktyka Kościoła” (por. *Instrukcja* art. 9 § 2).

Jest jeszcze trzeci powód, który pastorałiści polscy wzięli pod uwagę, pozostając przy nazwie „teologia pastoralna” Chcieli w ten sposób uniknąć wieloznaczności, albowiem sformułowania „teologia praktyczna” używa się na określenie całego zestawu dyscyplin wiedzy teologicznej w sposób szczególnie nastawionych na działanie³ Teologię zwykło się dzielić na trzy obszerne dziedziny:

1) teologię pozytywną (historyczną) – nauki biblijne, patrystyka, historia Kościoła;

2) teologię spekulatywną (systematyczną) – teologia fundamentalna, dogmatyka, teologia moralna, teologia duchowości;

3) teologię praktyczną (normatywno-metodyczną), w skład której wchodzi:

a) *koinonia* – prawo kanoniczne, teologia pastoralna, misjologia;

b) *martyria* – katechetyka, homiletyka;

c) *liturgia* – liturgika, prawo liturgiczne, zwane dawniej rubrycystyką;

d) *diakonia* – teologia charytatywna, określana niekiedy mianem agapetyki.

³ Właściwie całą teologię można nazwać praktyczną, bo jest ukierunkowana na życie. Należy jednak pamiętać, że czymś innym jest „praktyczność teologii”, a czym innym „praktyka teologii”

Obok przyjęcia na gruncie polskim jednolitej nazwy dla tego rodzaju wiedzy teologicznej zarówno w dwu tomach podręcznika, jak i w *Leksykonie teologii pastoralnej* dokonano dalszej precyzacji przedmiotu teologii pastoralnej. Równoległe do hodegetycznego (klerykalistycznego) przedmiotu teologii pastoralnej, analizującej obowiązki duszpasterzy, pojawił się w teologii pastoralnej, już w połowie XIX wieku, model eklezjologiczny, zaproponowany w 1841 r. przez Antona Grafa, a ujmujący cały Kościół jako podmiot aktywności duszpasterskiej. To drugie ujęcie w okresie soborowym było ujęciem niemal powszechnie obowiązującym w Kościele. Po Soborze jednak niektórzy teolodzy uznali, że jest ono zbyt eklezjocentryczne, bo Kościół zajmuje się sobą, i postulowali, by przedmiotem teologii pastoralnej uczynić Królestwo Boże. Kościół, jak twierdzili, nie mogąc odrzucić nauki soborowej na ten temat (por. KK 3), tylko w pewnym sensie jest Królestwem Bożym, w gruncie rzeczy zaś nim nie jest. On przyjmuje, przygotowuje, ogłasza i oczekuje dopiero Królestwa Bożego⁴ Ponieważ pojęcie Królestwa Bożego rozumiano najczęściej na sposób upowszechniania „cywilizacji miłości” w świecie, przy takim rozumieniu teologii pastoralnej istniało realne niebezpieczeństwo *horyzontalizacji chrześcijaństwa*. Wielkie zasługi na polu odnowy eklezjologicznej wizji teologii pastoralnej na gruncie polskim położył redaktor podręcznika teologii pastoralnej i *Leksykonu teologii pastoralnej* – ks. prof. dr hab. Ryszard Kamiński. Ponieważ refleksje teologii pastoralnej dublowały niekiedy dociekania eklezjologii, stanowiącej część teologii fundamentalnej, upowszechnił on na gruncie polskim, znane w teologii niemieckojęzycznej i frankofońskiej, określenia „eklezjologii esencjalnej (istotowej)” i „eklezjologii egzystencjalnej (istnieniowej)”⁵ Ta pierwsza, stanowiąca część teologii fundamentalnej, analizuje, czym np. jest kościelna *communio*; druga, wchodząca w zakres teologii pastoralnej, odpowiada, jak *communio* urzeczywistnia się w misji i komunikacji (*communicatio*) eklezjalnej. W teologii pastoralnej od początku istniał problem, jak przełożyć teorię teologiczną na praktykę duszpasterską. Raz przesadnie kładziono akcent na ten pierwszy element, innym razem na drugi. Hodegetyczne (klerykalistyczne) ukierunkowanie teologii pastoralnej, polegające na wypracowywaniu konkretnych zaleceń i wskazówek dla duszpasterzy, prowadziło w konsekwencji do rutynizacji duszpasterstwa, bo pozbawiało duszpasterzy samodzielności i twórczego rozwiązywania problemów duszpasterskich.

⁴ Por. H. T e i s s i e r. *La mission de l'Église*. Paris 1985 s. 208 nn.

⁵ Por. R. K a m i ń s k i. *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*. Kraków 2001 s. 56.

W tej materii ks. prof. dr hab. Ryszard Kamiński rozwija twórczo idee R. Zerfassa, który podkreśla, że teologia pastoralna musi być teorią nie tylko na temat działającego Kościoła, ale także teorią dotyczącą samego działania duszpasterskiego. Omawiany Autor idzie tutaj po linii prakseologii duszpasterskiej, która wypracowuje ogólne zasady sprawnego działania, przy czym w działaniu duszpasterskim o skuteczności decyduje nie tylko dobra organizacja pracy i właściwe zarządzanie, ale przede wszystkim element łaski Bożej, dlatego ks. prof. dr hab. Ryszard Kamiński tak mocno podkreśla, że działalność duszpasterska jest zawsze aktywnością bosko-ludzką⁶ Przyjąwszy założenie, że przedmiotem teologii pastoralnej jest samobudujący się Kościół, udało się znaleźć drogę złotego środka i uchronić teologię pastoralną w Polsce przed – z jednej strony – nadmiernym teoretyzowaniem, z drugiej strony zaś przed przesadnym praktycyzmem, poprzestając na wypracowywaniu ogólnych zasad duszpasterskich, które duszpasterze mogą aplikować, po uprzednim gruntownym przemyśleniu sprawy, do konkretnych sytuacji. Taki nurt myślowy prezentuje zarówno podręcznik teologii pastoralnej, jak i promowany *Leksykon teologii pastoralnej*.

W podręczniku oraz w *Leksykonie teologii pastoralnej* starano się także zagwarantować równowagę w duszpasterstwie między *intelektualnością* i *duchowością*. Émile Vauthier, przypominając wypowiedź Jeana Lacroix, napisał kiedyś, że „nie ma nic gorszego niż intelektualność bez duchowości lub duchowość bez intelektualności”⁷ Intelektualność bez duchowości rodzi faryzeizm i relatywizm religijny, duchowość bez intelektualności zaś fanatyzm i religijny fundamentalizm. Wspomniana równowaga między intelektualnością i duchowością w *Leksykonie teologii pastoralnej* zasadza się na tym, że do wartościowuje on tak katolicyzm intelektualny, jak i pobożność ludową.

Zarówno podręcznik, jak i *Leksykon teologii pastoralnej* kładą wielki nacisk na *personalizację* i *socjalizację* duszpasterstwa. Z jednej strony podejmują szereg zagadnień i tematów z zakresu psychologii duszpasterstwa i podmiotowości ludzi w Kościele, z drugiej zaś mówią o socjologicznych uwarunkowaniach duszpasterstwa oraz stawiają, na gruncie polskim chyba po raz pierwszy, tak mocny akcent na postulowane przez Jana Pawła II duszpasterstwo społeczne Kościoła.

Ideą przewodnią *Leksykonu teologii pastoralnej* jest harmonizowanie wiary z życiem. Dokonuje się ono poprzez realizację przykazania miłości

⁶ Por. tamże s. 127 n.

⁷ É. V a u t h i e r. *Voir plus clair en pastorale? (Esprit et vie)*. Langres 1979 s. 31.

Boga i bliźniego. Aspekt pastoralny tego zamierzenia polega najpierw, w wymiarze intencji, na tworzeniu „symfonii” dóbr ziemskich z Dobrem najwyższym, jakim jest sam Bóg, i mobilizacji sił duchowych, aby to zgodne „współbrzmienie” było czytelne w każdych okolicznościach. Drugim zadaniem, w sferze działań, jest mobilizacja umysłu i woli, mająca na celu postawienie Boga w centrum naszego duchowego życia i wychodzenia z tego centrum zawsze do ludzi oraz dalej do innych stworzeń na ziemi⁸

2. ANALIZA „BLASKÓW” I „CIENI” LEKSYKONU TEOLOGII PASTORALNEJ

Jak już powiedziano, *Leksykon teologii pastoralnej* od strony treściowej stanowi dopełnienie wydanego wcześniej dwutomowego podręcznika teologii pastoralnej. Jako przewodniczący Sekcji Pastoralistów Polskich w latach 1992-2002 podejmowałem starania mające na celu wypracowanie spójnej wewnątrznie, w miarę pełnej i realizowanej przez możliwie wszystkie ośrodki studiów teologicznych w Polsce koncepcji wykładów pastoralnych. Postulowaliśmy także opracowanie zbiorowego podręcznika teologii pastoralnej. O ile to pierwsze udało się urzeczywistnić, wytyczając tematykę wykładów zarówno z teologii pastoralnej ogólnej, jak i teologii pastoralnej szczegółowej, sprawa podręcznika napotykała, jak się wówczas wydawało, na trudności nie do pokonania. Należy się zatem ogromna wdzięczność środowisku lubelskich pastoralistów: ks. prof. dr. hab. Ryszardowi Kamińskiemu i jego zespołowi redakcyjnemu: ks. prof. dr. hab. Wiesławowi Przygodzie, o. dr. Markowi Fiałkowskiemu OFMConv oraz ks. dr. Wiesławowi Śmigielowi za podjęcie się tego trudnego zadania i doprowadzenie go do szczęśliwego końca.

Żaden podręcznik nie jest w stanie zaprezentować wszystkich treści związanych z danym przedmiotem nauki. Z racji objętościowych (technicznych) należy dokonywać selekcji tematów. Jest też tak, że niektóre tematy są jednakowo aktualne we wszystkich wspólnotach eklezjalnych, inne są aktualne tylko w danym środowisku. *Leksykon teologii pastoralnej* uzupełnia w ten sposób luki treściowe dwutomowego podręcznika, podając skondensowane informacje dotyczące zdecydowanej większości ważnych kwestii pastoralnych, ale podejmuje także sporo spraw związanych z polską specyfiką duszpasterstwa.

⁸ Por. J. M a u r e n t i u s. *Pour vous. Les engagés au service de l'Église*. Jemappes 1979 s. 65.

W dziełach zbiorowych, a takimi są zarówno dwutomowy podręcznik, jak i *Leksykon teologii pastoralnej*, problem stanowi najpierw dobór autorów, później zaś ujednoczenie treści. Redaktorzy podręcznika i *Leksykonu teologii pastoralnej* przyjęli podwójną zasadę, aby wykorzystać wiedzę najlepszych specjalistów w danym dziale teologii pastoralnej czy w określonej dziedzinie duszpasterstwa. Z drugiej zaś strony starali się, by reprezentowane były w tych publikacjach możliwie wszystkie środowiska teologiczne w Polsce. Autorzy opracowań poszczególnych tematów prezentują różne style uprawiania teologii, operują też zróżnicowanym znaczeniowo językiem teologicznym. Z jednej strony należało zachować to bogactwo i różnorodność, z drugiej zaś nadać spójny charakter wszystkim treściom. Zachowanie jedności w różnorodności nie jest rzeczą łatwą. Myślę, że redaktorom to się udało – zwłaszcza gdy chodzi o *Leksykon teologii pastoralnej* – dzięki temu, iż ustalili pewien schemat opracowywania haseł. Najpierw należało zdefiniować lub określić problem, później naszkicować historię i aktualność zagadnienia, z kolei wychwycić istotne treści dla tego tematu, wskazując na ich wymiar egzystencjalny, czyli znaczenie pastoralne, wreszcie zaprezentować podstawową literaturę w tej kwestii. Od tego schematu odbiegały tylko biografie pastoralistów. Zarówno podręcznik, jak i *Leksykon teologii pastoralnej* zostały tak pomyślane, by w szerokim zakresie omówić zagadnienia apostołatu hierarchicznego i apostołatu wynikającego z powszechnego kapłaństwa wiernych. Jest bowiem sprawą bardzo ważną, aby studium teologii pastoralnej zapoznali się z całokształtem jej problemów, by katolicy świeccy poznali uprawnienia i obowiązki apostołskie hierarchii, a duchowni powinności i możliwości apostołskie laikatu. Uniknie się w ten sposób z jednej strony *klerykalizacji laikatu*, z drugiej zaś wyruguje *paternalizm duchownych*, świeccy bowiem nie są w Kościele *Gastarbeiternami*, lecz pełnoprawnymi jego członkami.

Przygotowany *Leksykon teologii pastoralnej* ma jeszcze jeden istotny walor. Stanowi kompendium wiedzy pastoralnej dla pracowników mass mediów. Niektórzy z nich, zwłaszcza ci, którzy deklarują się jako niewierzący, lub ci, którzy mają luki w wykształceniu religijnym, nie potrafią poprawnie opisać rzeczywistości pastoralnej, nakładając na nią gorset przejęty z życia świeckiego, mylą także terminologię. Niemal do rangi symbolu urasta zapowiedź dziennikarza, nie mająca nic wspólnego z przejęzyczeniem, że „Ojciec święty ubiera w zakrystii parametry (zamiast: paramenty) liturgiczne”

Co jest mankamentem *Leksykonu teologii pastoralnej*? Przede wszystkim opóźnienie w jego wydaniu, bo został przygotowany około rok temu. Być

może istniały, jakieś obiektywne przyczyny, które to usprawiedliwiają, ale czytelnicy mają prawo oczekiwać opracowań opartych na najnowszej literaturze przedmiotu.

Drugim czynnikiem, który zaważył na kształcie *Leksykonu teologii pastoralnej*, była szczupłość środków finansowych przeznaczonych na jego wydanie. Musiała ona z konieczności prowadzić do ograniczenia liczby haseł. Należy żywić nadzieję, że w kolejnych wydaniach luki te będą uzupełniane, a treść haseł już zamieszczonych aktualizowana.

Leksykon teologii pastoralnej został przygotowywany przez dosyć wąskie grono redakcyjne. Osoby te, oprócz normalnych zajęć na uczelni (wykłady, konwersatoria, seminaria, udział w zjazdach i sympozjach naukowych, przygotowywanie do druku własnych publikacji), dodatkowo podjęły trud redagowania leksykonu. Aż dziw bierze, że *Leksykon teologii pastoralnej* zawiera stosunkowo niewielką ilość błędów i potknięć raczej formalno-redakcyjnych niż merytorycznych. Zdecydowała o tym niezwykła pracowitość członków zespołu redakcyjnego i ogromne doświadczenie wydawnicze kierującego zespołem. Nie bez znaczenia był tutaj także fakt, że ks. prof. dr hab. Ryszard Kamiński ma powszechnie uznaną w środowisku pastoralistów polskich kompetencję w przedmiocie i autorytet naukowy, który sprawił, że w zdecydowanej większości zaproszeni do udziału w przedsięwzięciu autorzy potwierdzili gotowość opracowania materiałów i sumiennie wywiązali się z podjętych zobowiązań.

Poczytność publikacji zależy dzisiaj w dużej mierze od umiejętnej promocji książki, zwłaszcza promocji medialnej. Wydaje się, że tej promocji można było nadać większy rozgłos. Trzeba jednak uszanować skromność Organizatora tego projektu naukowego i jego Współpracowników, którzy wyszli z założenia, że pozycja wartościowa sama się obroni i że od celów marketingowych ważniejsza jest praktyczna użyteczność opublikowanego dzieła, sprawiająca, że ludzie będą sięgać po nie nie tylko z ciekawości, ale z potrzeby umysłu i serca. Główni twórcy dzieła zastosowali w tym względzie ewangeliczną zasadę „Słudzy nieużyteczni jesteśmy; wykonaliśmy to, co powinniśmy wykonać” (Łk 17, 10).

Pastoraliści polscy pragną wyrazić wdzięczność ks. prof. dr hab. Ryszardowi Kamińskiemu i Jego Współpracownikom za wkład w przygotowanie i opublikowanie tak ważnej dla polskiego środowiska teologicznego pozycji. Należy podkreślić także fakt, że wspólna praca nad *Leksykonem teologii pastoralnej* przyczyniła się do dalszej integracji środowiska pastoralistów polskich, co dobrze rokuje na przyszłość, tym bardziej że palącym prob-

lemem, jakim winni się oni zająć w najbliższym czasie, jest kwestia praktyk pastoralnych. Zajęcie się tym tematem będzie wymagało nie tylko pogłębionych studiów pastoralnych, ale i badań multidyscyplinarnych.

BIBLIOGRAFIA

- Kamiński R.: Wprowadzenie do teologii pastoralnej. Kraków: Wydawnictwo „M” 2001.
- Maurentius J.: Pour vous. Les engagés au service de l'Église. Jemappes: École d'imprimerie Saint-Luc 1979.
- Mierzwiński B.: Teologia pastoralna czy teologia praktyczna. Spór o nazwę czy o koncepcję? „Warszawskie Studia Pastoralne” 1:2005 nr 1.
- Teissier H.: La mission de l'Église. Paris: Desclée 1985.
- Vauthier É.: Voir plus clair en pastorale? (Esprit et vie). Langres: C.L.D. 1979.

LEXICON OF PASTORAL THEOLOGY AS THE KEYSTONE OF PASTORAL KNOWLEDGE

Streszczenie

Lexicon of Pastoral Theology is a compendium of pastoral knowledge in Poland at the break of the 20th century. It is a continuation of the handbook entitled *Pastoral Theology* (Lublin 2000-2002) edited by Rev. Prof. Ryszard Kamiński. *Lexicon of Pastoral Theology* attempts to keep balance between intellectuality and spirituality. Intellectuality without spirituality results in hypocrisy and religious relativism, and spirituality without intellectuality – in fanaticism and religious fundamentalism. This balance in *Lexicon of Pastoral Theology* is based on appreciating both intellectual Catholicism and folk religiousness. *Lexicon of Pastoral Theology* puts a lot of stress on personalization and socialization of pastorate. On the one hand it tackles several issues and problems of psychology of pastorate and subjectivity of people in the Church, and on the other it talks about sociological conditions of pastorate and it emphasizes strongly the Church's social pastorate promoted by John Paul II. The keynote of *Lexicon of Pastoral Theology* is harmonizing faith with life. It is done through implementing the commandment about love of God and one's neighbor.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: *Leksykon teologii pastoralnej*, teologia pastoralna, teologia praktyczna, eklezjologia pastoralna, duszpasterstwo.

Key words: *Lexicon of Pastoral Theology*, pastoral theology, practical theology, pastoral ecclesiology, pastorate.